

Jménem
Evropské komise
Generální ředitelství pro
zaměstnanost, sociální věci a
začlenění

Gesellschaft für
Versicherungswissenschaft
und -gestaltung e.V.

Sociální dopady emigrace a migrace z venkova do měst ve střední a východní Evropě

Shrnutí

Česká republika

Duben 2012

Autoři: Dušan Drbohlav
Miroslava Rákoczyová

Evropská komise ani žádná osoba jednající jménem Evropské komise nenese odpovědnost za použití informací obsažených v této publikaci.

V porevolučním období se v České republice neprojevují výraznější dopady vnitřní migrace na populační vývoj. Vzhledem k tomu, že počty vystěhovalých zde nikdy nebyly příliš vysoké, nedochází ke vzniku oblastí postižených silným a trvalým odlivem populace. Nízký je také odhadovaný počet osob, které v tomto období emigrovaly z České republiky do zahraničí. S výjimkou specifického případu emigrace Romů a cirkulační pracovní migrace v příhraničních oblastech na počátku devadesátých let, byl účinek emigrace na společnost jako celek zanedbatelný.

Odhady celkového počtu českých emigrantů žijících dlouhodobě v zahraničí se pohybují mezi 101,000 až 250,000 osob, přičemž od roku 1989 z České republiky odešlo cca 35,000 až 70,000 Romů. Lze tedy usuzovat, že emigrace je mezi Romy výrazně četnější než v majoritní populaci. Snahy Romů emigrovat trvale (někteří jako žadatelé o azyl) i jejich cirkulační pracovní migrace mohou být interpretovány jako jedna ze strategií, jimiž se snaží vyřešit své znevýhodněné socioekonomické postavení ve společnosti. Ekonomická podmíněnost zde přitom sehrává rozhodující roli; často citované faktory jako jsou etnické napětí, extremismus a obavy o vlastní bezpečnost jsou spíše doplňkové a obvykle nepramení z vlastní zkušenosti migrujících. Migrace Romů se dotýká širších rodin a v podstatě má charakter rodinné migrace. Pokud je emigrace neúspěšná, potýkají se romské rodiny s problémy v oblasti bydlení, zaměstnanosti a zadluženosti. Romské děti navíc mají také větší problémy ve školách v důsledku jejich absence v českém vzdělávacím systému v době emigrace.

K emigraci dochází také u vysoce kvalifikované pracovní síly. Odhaduje se, že v roce 2010 z České republiky emigrovalo na 700 lékařů a hrozba hromadného odchodu do zahraničí lékařům posloužila jako nástroj k prosazení svých (především mzdových) požadavků. I když 700 osob představuje pouze nízký podíl celkového počtu lékařů pracujících v zemi, jejich emigrace prohlubuje rostoucí nerovnováhu v tomto segmentu pracovního trhu. Do zahraničí rovněž odcházejí čeští vědci a výzkumníci – podle odhadů jich v dalších zemích OECD působí 3,350 až 5,800 (tj. 10-17 % českých odborníků v oblasti výzkumu a vývoje). Emigrace odborníků je převážně dočasného charakteru a jejich zahraniční pracovní zkušenosti přispívají ke zvyšování lidského a sociálního kapitálu v České republice. Někteří vysoce kvalifikovaní pracovníci se však po návratu potýkají s potížemi a stresem při opětovné adaptaci na život v České republice; nejvyšší nespokojenost v pracovní oblasti přitom po svém návratu vykazují právě lékaři. Riziko odlivu pracovní síly zůstává pro Českou republiku i nadále relevantní.

Pokud jde o vnitřní migraci, postupně vykrystalizovaly suburbanizační procesy, jež se po roce 2000 staly rozhodujícím faktorem ovlivňujícím migrační vztahy v zemi. Od roku 1995 se suburbanizace výrazně projevuje v okolí primárních center a od roku 2001 pak dochází k jejímu rozvoji v okolí menších, sekundárních center. Od téhož období dochází k migračnímu růstu také v rurálních oblastech, které se tak rovněž zapojují do trendu prostorové dekoncentrace obyvatelstva. Úbytek populace v důsledku migrace je v České republice typický pro většinu měst s více než 10,000 obyvatel a navíc k němu dochází také v obcích, které se nachází v tzv. vnitřních periferiích (především podél krajských hranic středních Čech a také na pomezí Čech a Moravy). Do okolí měst se stěhují převážně mladí lidé s vysokým sociálním statutem, vyšším dosaženým vzděláním a příjmem. Lidé s nižším vzděláním se stěhují spíše do vzdálenějších suburbánních oblastí nebo na venkov. Vnitřní migrace Romů a dalších skupin ohrožených sociálním vyloučením směřuje k prostorové koncentraci a k vytváření vyloučených komunit, jež neposkytují potřebné podmínky pro kvalitní život. Dochází tak k dalšímu prohloubení znevýhodněného postavení těchto skupin ve společnosti, které je provázeno rostoucím napětím mezi majoritní populací a sociálně vyloučenými, oslabováním sociální koheze a sociálními nepokoji. Celkově tak současná „selektivní“ povaha vnitřní migrace přispívá k růstu socioekonomických nerovností v zemi.

Politiky, jež se zabývají rizikem prohlubování sociálního vyloučení vnitřních periferií, by měly usilovat o stabilizaci obyvatelstva a mobilizaci lokálních lidských zdrojů. Program rozvoje venkova České republiky na období 2007-2013 zahrnuje opatření zaměřená na rozvoj lidských zdrojů; v některých oblastech však selhává při dosahování stanovených cílů. Týká se to především oblasti tvorby pracovních míst, která je klíčovým problémem vnitřních

periferií. Program ovšem vykazuje pozitivní účinky na kvalitu života ve venkovských oblastech, a zvláště v nejmenších obcích. Místní akční skupiny (MAS) přispěly k aktivaci vnitřních zdrojů (mikro)regionů, zkvalitnění životních a pracovních podmínek a zlepšení jejich image. Strategie regionálního rozvoje České republiky zahrnuje také opatření zaměřená na „problémová“ venkovská a periferní území. Kohezní politika však celkově přispívá k řešení specifických problémů venkovských a periferních oblastí jen ve velmi omezené míře. Pro malé obce v periferních oblastech má zásadní význam zvýšení dostupnosti grantů, které podporují rozsáhlejší projekty. Považujeme například za vhodné zahrnout do vyhodnocování žádostí o finanční podporu kritérium zohledňující „dopady projektu na obyvatele znevýhodněného regionu“. Pozici malých a znevýhodněných obcí by rovněž zlepšilo snížení požadavků na spolufinancování projektů.

Sociální problémy a vnitřní i mezinárodní migrace Romů spolu vzájemně úzce souvisejí. Každé opatření zaměřené na zlepšení socioekonomické situace Romů je proto možné vnímat také jako nástroj prevence emigrace i toho typu vnitřní migrace, jež vede k jejich koncentraci v sociálně vyloučených lokalitách. Česká vláda přijala řadu opatření na zlepšení životních podmínek znevýhodněné romské menšiny. Nyní by její úsilí mělo směřovat k účinné implementaci politiky, což mj. předpokládá alokaci odpovídajících finančních i lidských zdrojů a posílení schopnosti místních samospráv řešit otázky sociální integrace.

Riziko odlivu vysoce kvalifikovaných pracovníků je pro českou politiku spojeno se dvěma hlavními výzvami: stimulovat návrat odborníků se zahraničními pracovními zkušenostmi a zajistit jim po návratu do země příznivé pracovní podmínky. Sociální politika však dosud na odliv vysoce kvalifikované pracovní síly příliš nereagovala; programy cílené na návrat odborníků jsou poměrně nové a nedostatečně rozvinuté. Mezi nová opatření tohoto typu patří např. národní program „Návrat“, který si klade za cíl podpořit návrat špičkových výzkumníků s dlouhodobou výzkumnou zkušeností v zahraničí, a program Jihomoravského centra pro mezinárodní mobilitu, jež mj. zavedlo podporu reintegrace českých výzkumníků v daném regionu. Považujeme za vhodný další rozvoj této oblasti politiky na národní a regionální úrovni i v rámci organizací, přičemž by měla být rozšířena cílová skupina také na další kategorie vysoce kvalifikovaných pracovníků. Jakkoliv jsou programy na podporu návratu odborníků naprosto relevantní, zlepšení celkových pracovních podmínek (včetně platových) představuje klíčový faktor prevence emigrace vysoce kvalifikovaných pracovníků i motivátor jejich návratu.